Ushbu onlayn konferensiya barcha fan tarmoqlaridan ilmiy tezislarni qabul qiladi.

Zamonaviy jamiyat va ijtimoiy-gumanitar fanlar: dolzarb masalalar va ilmiy yondashuvlar nomli ko'p tarmoqli onlayn konferensiyasi

MUALLIF USLUBI VA UNI LINGVISTIK-STILISTIK TAHLIL ETISH YO'LLARI

Andijon davlat chet tillar instituti
106-guruh talabasi **Rustambekova Munira**
Ilmiy maslahatchi: **Yuldasheva Sadoqatoy**

Annotatsiya. Maqolada muallif (yozuvchi, shoir) uslubi tushunchasi, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar va badiiy matnni lingvistik-stilistik tahlil qilishning asosiy yo'llari ko'rib chiqiladi. Mavzu bo'yicha o'zbek va xorijiy ilmiy ishlar umumlashtirilib, tahlilning amaliy sxemasi taklif etiladi.

Kalit so'zlar: individual uslub, idiolekt, idiostil, lingvopoetika, badiiy nutq, stilistik tahlil, lisoniy shaxs.

Kirish. Badiiy asar tili va uslubini o'rganishga qiziqish uzoq tarixga ega. Hakimova ta'kidlashicha, badiiy asar tili bilan shug'ullanish XIX asrdan boshlangan; italyan tilshunosi B. Kroche fikriga ko'ra esa estetik kategoriyalar individual bo'lgani kabi, badiiy asar tili bilan bog'liq lingvistik kategoriyalar ham individuallik kasb etadi, chunki asar yozuvchining o'z nutqiy faoliyati mahsulidir [3]. Shu sababli muallif uslubi masalasi til va adabiyot tutashgan nuqtada turadi: uni faqat adabiyotshunoslik yoki faqat tilshunoslik vositasida to'liq yoritib bo'lmaydi.

1. **Muallif uslubi tushunchasi**. Individual uslub ijodkorning umumxalq tili imkoniyatlaridan o'ziga xos tarzda foydalanishida namoyon bo'ladi. Onomastik nomlar haqidagi maqolada yozilishicha, har bir yozuvchi va shoirning o'ziga xos stili, tili bo'ladi; u umumxalq tili qonuniyatlariga bo'ysunadi va unga tayanadi, biroq ifoda vositalaridan har kim o'zicha foydalanadi [8]. Demak, individual uslub umumxalq tilidan ajralgan alohida til emas, balki undagi imkoniyatlar orasidan qilingan ongli va barqaror tanlovdir.

Yozuvchi lisoniy shaxsi haqidagi ishda esa muallifning lisoniy shaxsini aniqlashda avvalo uning individual tili (*idiolekti*) va individual uslubi (*idiostili*)ga murojaat etilishi qayd qilinadi [5]. Bunda yozuvchining milliy-madaniy qarashlari, olamni idrok etishi, obrazli fikrlash tarzi matnda til birliklarini tanlashda aks etadi [5].

Uslubni shakllantiruvchi omillar sifatida quyidagilarni ajratish mumkin (manbalardagi qarashlarni umumlashtirish asosida):

- yozuvchining shaxsiyati va biografiyasi (Kobulova bu yo'nalishda biografik metodning ahamiyatini ko'rsatadi) [4];
- milliy-madaniy muhit va davr, ya'ni asar yaratilgan tarixiy-madaniy kontekst [5, 6];
- janr va badiiy-estetik maqsad: asarning g'oyasi va qahramon xarakterini ochish uchun tanlangan til vositalari [3];
- muallif nutqi va personajlar nutqining o'zaro nisbati [3].

Lingvopoetika va uning o'rni

Lingvopoetika — tilshunoslikning badiiy nutqni o'rganuvchi bo'limi bo'lib, *lingvistik poetika* atamasining qisqargan shaklidir [2]. Xolmatova uni filologik tahlil jarayonida lingvistika va adabiyotshunoslik o'zaro ta'siri natijasida paydo bo'lgan alohida yo'nalish sifatida tavsiflaydi [2]. Kaxarova esa badiiy asarlarning nazariy tahlilida shakl va mazmun munosabati hamda lingvistik poetikaning badiiy matnni tahlil qilishdagi rolini muhokama qiladi [1].

Shunday qilib, lingvopoetik tahlilning asosiy g'oyasi quyidagicha: til birligi badiiy matnda faqat axborot tashimaydi, balki estetik vazifa ham bajaradi, tahlilchi esa birlikning aynan shu vazifasini aniqlaydi.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1. **Lingvistik-stilistik tahlil yo'llari**

a. **Tadqiqot metodlari.** Mavzuga oid ishlarda bir necha umumilmiy va xususiy metodlar qo'llanadi. Masalan, H. Hessening «Shoir» ertagi stilistik xususiyatlariga bag'ishlangan maqolada qiyosiy-tipologik, madaniy-tarixiy, struktur-semiotik va adabiy germenevtika usullaridan foydalanilgani, uslubni shakllantiruvchi omillar va uslub dominantlari aniqlangani bayon etilgan [6]. E. A'zam nasri tahlilida esa biografik metod yozuvchi individual uslubini ochish vositasi sifatida ko'riladi [4].

b. **Ko'p darajali yondashuv.** Xorijiy stilistikada klassik ish hisoblangan Leech va Short kitobi uslubni ko'p darajada ko'rib chiqadi va tahlil uchun lingvistik hamda stilistik kategoriyalar ro'yxati (*checklist*)ni taklif etadi; shuningdek uslub, matn va chastota, fokalizatsiya (*fictional point of view*), personaj ongi (*mind style*) kabi masalalarni yoritadi [9, 10]. Ushbu yondashuvning mohiyati — matndagi tanlovlarni leksika, grammatika, tovush/ritm va nutqni berish darajalarida kuzatish.

c. **Til birliklari bo'yicha tahlil.** O'zbek tilshunosligidagi ishlarda quyidagi yo'nalishlar alohida ko'riladi:

- *takrorlar* — Hamid Olimjon ijodi misolida badiiy takrorlarning lingvopoetik xususiyatlari va ularning badiiy-estetik vosita ekani tahlil etilgan [7];
- *onomastik birliklar* — qahramon va joy nomlarining uslubiy vazifasi [8];
- *personajlar nutqi* — Abdulla Qodiriyning «O'tkan kunlar» romanida personajlar ichki nutqining badiiy tahlil usullari ko'rib chiqilgan [11];
- *nutq figuralari* — anafora, antiteza va shu kabi stilistik shakllar badiiy nutqning ta'sirchanligini oshiruvchi vositalar sifatida qaraladi [12].

a. **Biografik va lisoniy shaxs yondashuvi.** Kobulova yozuvchi uslubini ochishda uning biografiyasi va shaxsiyatiga tayanishni samarali usul sifatida ko'rsatadi [4]. Lisoniy shaxs yondashuvida esa yozuvchi qo'llagan lingvistik birliklar va personajlar nutqi tahlili bilan birga yozuvchi shaxsini hisobga olish zarurligi ta'kidlanadi [5].

b. **Til va g'oya birligi.** Hakimova ishida V. Vinogradovga tayanib, til vositalarini ishlatishda yozuvchining o'ziga xos mahorati namoyon bo'lishi va badiiy asar tilini tahlil qilish asar g'oyasi bilan bog'liq bo'lishi lozimligi aytiladi [3]. Ya'ni stilistik tahlil mexanik hisob-kitobga aylanib qolmasligi kerak.

1. **Amaliy tahlil sxemasi (tavsiya)**

Yuqoridagi qarashlarga tayangan holda, muallif uslubini tahlil qilishda quyidagi izchillikni taklif etish mumkin (bu sxema manbalardagi yondashuvlarning umumlashmasi bo'lib, alohida bir muallifga tegishli emas):

- **1-qadam. Kontekst:** muallif biografiyasi, davri, janr va asarning g'oyasi.
- **2-qadam. Kuzatuv:** tanlangan matn parchalarida takrorlanuvchi (pervasive) xususiyatlarni topish — leksika, sintaksis, takrorlar, tasviriy vositalar.
- **3-qadam. Nutq tuzilishi:** muallif nutqi va personajlar nutqi, ichki nutq, nomlar tanlovi.
- **4-qadam. Vazifa:** har bir xususiyat asar g'oyasi va obrazni ochishga qanday xizmat qilishini izohlash.
- **5-qadam. Dominanta:** eng barqaror belgilarni ajratib, muallifning individual uslubi (idiostili) xulosasini shakllantirish.
- **6-qadam. Qiyos:** boshqa muallif yoki o'sha muallifning boshqa asari bilan solishtirish.

1. **Xulosa**

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Muallif uslubi — umumxalq tili imkoniyatlari ichidan ongli, takrorlanuvchi tanlov natijasi bo'lib, uni o'rganishda lingvistik kuzatuv, adabiyotshunoslik talqini va yozuvchi shaxsi haqidagi ma'lumotlar birgalikda qo'llanishi maqsadga muvofiq. Lingvopoetika bu jarayonda til birligining estetik vazifasini aniqlovchi asosiy ilmiy yo'nalish sifatida xizmat qiladi. Ko'p darajali xorijiy metodika va o'zbek tilshunosligidagi birlik bo'yicha tahlillarni uyg'unlashtirish tahlilning ishonchliligini oshiradi.

Eslatma: maqola ochiq manbalarning annotatsiya va ko'rinadigan parchalariga tayanib yozildi. Iqtiboslar va aniq sahifalarni ilmiy ishda ishlatishdan oldin asl manbadan tekshirib chiqing.

Foydalanilgan adabiyotlar va havolalar

1. Kaxarova M. Badiiy asarlarni lingvopoetik tahlil qilishning tamoyillari. O'zMU xabarlari, Filologiya, 2025, 1/2, 325-b.
2. Xolmatova A. Q. Tilshunoslikda lingvopoetika va lingvopoetik vositalarning o'rganilishi tarixi. Oriental Renaissance, 2023, 3(7), 282–284-b.
3. Hakimova M. A. Adabiyotshunoslikda badiiy asar tili va badiiy nutq uslubi. Oriental Renaissance, 146–152-b.
4. Kobulova N. The Poetics of Individual Style and Artistic Mastery in the Prose of Erkin A'zam. Xorijiy lingvistika va lingvodidaktika.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.